

# Venäjän elintason nousun edellytykset

V e s a K o r h o n e n

Pääoman lisääminen ja kehittäminen tähtää yleensä tuottoon ja parempaan materiaaliseen elintason, johon halutaan myös Länsi-Euroopasta jäljessä olevalla Venäjällä. Tässä tarkastellaan Venäjän talouskasvun ja pääoman yhteyksiä. Pääoma ymmärretään laajasti, ja tarkasteluun on otettu eräiden luonnonvarojen koskevien näkökohtien ohella tuotantopääoma sekä sen muodostumiseen vaikuttavista eri tekijöistä talouspolitiikka ja talousjärjestelmän toimivuus, joita on syytä ajatella olennaisina pääoman lajeina.

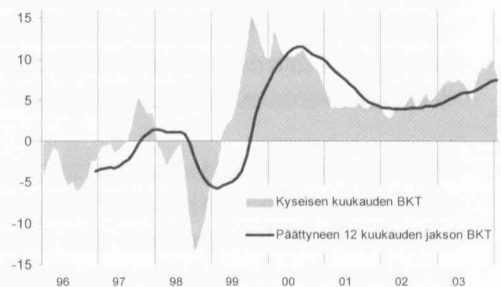
## Venäjällä halutaan nostaa elintaso nopeasti

Kasvettuaan vuoden 1998 finanssiromahduksen jälkeen viidessä vuodessa lähes 40% Venäjän talous on kooltaan edelleen pieni ja keskimääräinen elintaso matala.<sup>1</sup> Presidentti Putin on viimeisen runsaan neljän vuoden mittaan puhunut ja kirjoittanut tarpeesta saada talous kasvamaan nopeasti pitemmän aikaa, jotta elintaso kaksinkertaistuisi vuosikymmenessä tai jotta esimerkiksi laajentumistaan edeltäneen EU:n pienituloisimpien maiden nykyinen elintaso saataisiin kiinni jollakin poliittisesti tai sosiaalisesti kohtuulliseksi katsotulla aikavälillä kuten vaikkapa puolessatoista vuosikymmenessä. BKT:n kaksinkertaistuminen vuosikymmenessä merkitsisi talouden kasvua runsaat 7% vuodessa.<sup>2</sup> Se on tahti, johon varsin harva maa on yltänyt pidempää aikaa. Jos Venäjän talouskasvu jää 7%:n

sijasta esimerkiksi 4%:in, venyy BKT:n kaksinkertaistumiseen tarvittava aika vuosikymmenestä lähes kahteen vuosikymmeneen.

Venäjän tulevaa talouskasvua eivät voi ylläpitää ne ”tilapäiset” tekijät, joista nopea kasvu useimpina viime vuosina on valtaosin johtunut (kuva 1).<sup>3</sup> Talouskasvua olisi riskialtista siivittää devalvaatioilla. Olisi hataraa toivoa kasvulle apua energian maailmanmarkkinahinnoista, joiden ei muiden kasvavien talouksien – kuten Kiinan – öljyn kysynnän kasvusta huolimatta voi odottaa nousevan jatkuvasti. Ei myöskään olisi järkevää tukea kasvua nykyisillä matalilla kotimaisilla energianhinnoilla, jos energian haaskausta Venäjällä halutaan vähentää. Kun varsinaisten kasvutekijöiden syntyminen on ollut epäselvää, käsillä on jo pari vuotta ollut vaihe, jossa Venäjän talouden tulevaa kasvua koskevissa arvioissa korostuu varovaisuus. Lähes kaikkien, sekä Venäjällä että Venäjän ulkopuolella muodostettujen talouden kasvuarvioiden mukaan maan BKT:n kasvu hidastuisi tänä vuonna noin 6%:in ja ensi vuonna noin 5%:in (Consensus Economics 2004).

Kuva 1. Venäjän bruttokansantuote, määrän %-muutos vuotta aiemmasta ajanjaksosta

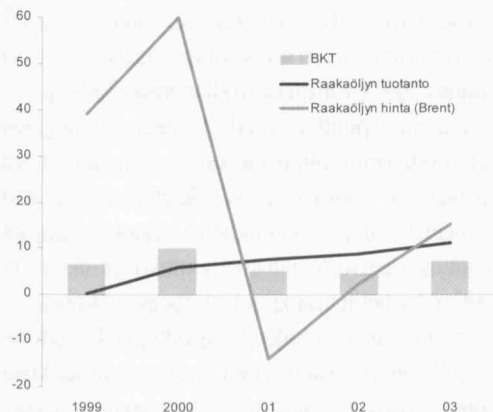


Lähde: Ministerstvo ekonomiki 2004a

## Luonnonvaroilla Venäjän elintaso ei paljon nouse

Olemme tottuneet neuvostoajoista asti aina 1990-luvun loppupuolelle kuulemaan, että Venäjä on rikas maa, koska sillä on paljon luonnonvaroja, erityisesti energiavaroja. Pitää paikkansa, että joidenkin mineraalien ja metallien varannot Venäjän maaperässä edustavat huomattavaa osaa maailman varannoista. Venäjän keskeiset viranomaiset ovat myös korostaneet luonnonvarojen tärkeyttä maan taloudessa. Tämäkin pitää paikkansa, sillä Venäjän BKT:sta öljyn, maakaasun ja metallien tuotannon osuus on merkittävä.<sup>4</sup> Toisaalta tämä kuvastaa talouden muiden sektoreiden kehittymättömyyttä. Viime vuosina tämä asetelma on jyrkentyneet, kun öljyn ja eräiden perusmetallien tuotanto on kasvanut muuta taloutta ja teollisuutta nopeammin (kuva 2). Alojen iso osuus merkitsee myös talouskehityksen alttiutta energian ja metallien maailmanmarkkinahintojen vaihteluille. Venäjän talouskasvuennusteet ja -arviot vaihtelevatkin suureksi osaksi sen mukaan, mitä oletetaan öljyn maailmanmarkkinahinnasta, joka noustessaan tuo talouteen lisätuloja (joskin se voi samalla nopeuttaa tai ylläpitää

Kuva 2. Venäjän bruttokansantuotteen määrä, raakaöljyn tuotannon määrä ja raakaöljyn maailmanmarkkinahinta dollareissa, %-muutos edellisestä vuodesta



Lähde: Goskomstat 2003, 2004a ja 2004b, IMF 2003 & 2004

inflaatiota ja/tai nostaa ruplan kurssia ja siten heikentää muun talouden hintakilpailukykyä (ks. tästä esimerkiksi Rautava 2002 tai Suomen pankki 2004).<sup>5</sup>

Yksipuolisella tuotantorakenteella ei kuitenkaan elätetä kovin suurta väestöä. Yhdellä tai kahdella merkittävällä hyödykkeellä voivat tulla toimeen pienet maat, jos hyödykkeiden tuotto on hyvä ja tuotannon määrä riittävä ylläpitämään elintaso ilman, että se pudottaa maailmanmarkkinahintoja. Esimerkiksi bruttotulo (josta ei ole vielä vähennetty toiminnan kustannuksia) öljyn ja kaasun tuotannosta asukasta kohden olisi nykyisillä tuotantomäärillä ja kohtalaisilla maailmanmarkkinahinnoilla (öljy 25 US-dollaria tynnyriltä ja kaasu 120 kuutiometriltä) 11000-16000 dollaria vuodessa Persianlahden pienimmissä valtioissa ja Norjassa noin 9000 dollaria. Venäjällä bruttotulo olisi vajaat 1000 dollaria.

Energiantuotannon kasvun rajat Venäjällä tulevat myös vähitellen vastaan. Energiantuotannon odotetaan Venäjän virallisessa energiastategiassa kasvavan tällä vuosikymmenellä varsin hitaasti ja vielä hitaammin ensi vuosikymmenellä (Pravitelstvo 2003)<sup>6</sup>. Koko väestön elintason kannalta näkymää eivät mitenkään ratkaisevasti muuta eräiden venäläisten öljy-yhtiöiden arviot tai muutkaan olemassa olevat arviot tuotannon nopeammista kasvumahdollisuuksista tai energiavarojen tai muiden luonnonvarojen koosta.

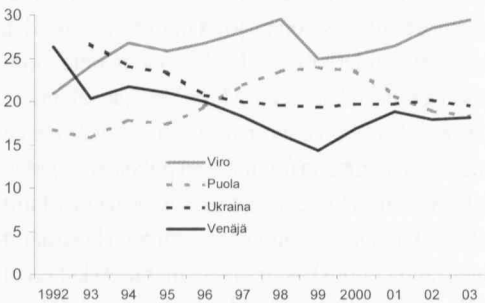
## Investointien tie talouskasvuun

Kun Venäjällä ei ole riittävästi luonnonvarojen muodossa olevia pääomaeriä koko väestön elintason nostamiseksi, on tarjolla mahdollisuus edetä monien muidenkin maiden kulkemaa tietä monipuolisempaan talouteen. Myös Venäjän taloudesta vastaavat keskusviranomaiset ovat muutamien viime vuosien mittaan muuttaneet puheidensa painotuksia sinänsä tärkeän energiasektorin korostamisesta talouden monipuolistamistarpeen korostamiseen. Jotta talouskasvu saataisiin pidetyksi tavoitellussa 7 %:ssa samalla kun energiantuotannon kasvu mahdollisesti hidastuu Venäjän energiastra-

tegian arvioiden mukaisesti tällä ja ensi vuosikymmenellä, täytyisi talouden muiden sektoreiden kasvaa 8-9 %:n vuosivauhdilla.

Useista talouskasvututkimuksista nouseva yksi keskeinen viesti on tuotantopääoman ja investointien merkitys pitkän aikavälin talouskasvulle, vaikka poikkeaviakin maita löytyy joitakin (ks. esimerkiksi World Economics 2003). Venäjän nykyisellä pääomakannalla ja investointitahdilla ei kuitenkaan aikaansaada monipuolista ja kilpailukykyistä taloutta. Venäjä on muuntunut 1990-luvun aikana neuvostoajan yli-investoivasta suunnitelmataloudesta kasvuhaluhiinsa nähden ali-investoivaksi markkinataloudeksi. Venäjän investointiaste (kiinteän pääomanmuodostuksen suhde BKT:hen) on investointien viime vuosien kasvusta huolimatta edelleen matala, alle 20% (kuva 3).<sup>7</sup> Venäjän heikko houkuttelevuus investoinneille näkyy myös siinä, että Venäjän korkea säästämisaste, noin 30%, lämmitteää vain osin Venäjän taloutta, kun merkittävä osa säästöistä liikkuu pääomavirtoina ulkomaille. Venäjän investointiasteen nousu säästämisastetta vastaavaksi merkitsisi investointiasteen nousua useiden nopeasti kasvaneiden talouksien investointiasteen tasolle. Lisäksi investointien rakenne on Venäjällä edelleen yksipuolinen, sillä pelkän energian tuottajat investoivat enemmän kuin koko muu teollisuus. Viimeisen parin vuoden aikana investointien monipuolistuminen on kokonaisuuden kannalta ollut vielä vähäistä.<sup>8</sup>

Kuva 3. Kiinteän pääomanmuodostuksen osuus bruttokansantuotteesta Venäjällä, Puolassa, Ukrainassa ja Virossa, %



Lähde: IMF 2003 & 2004

Investointien määrä Venäjällä on sen verran pieni ja pääomakannan poistuminen ainakin yritysten taseista sen verran hidasta (noin 1 % vuodessa), että pääomakanta ei ole muuttunut kovin paljoa siten neuvostoajojen. Tuotantokapasiteetin ikää ajatellen sen käyttöaste on kuitenkin kaiken kaikkiaan kohtalaisen korkea.<sup>9</sup> Iäkkään pääoman käyttöä ylläpitävät osaltaan Venäjän mataliksi säännellyt energiahinnat, mikä samalla nopeuttaa maan energiavarojen kuluttamista. Osaksi vanhan pääoman käyttö heijastaa sitä, että Venäjän alueilla ja paikakunnilla erilaiset kilpailun esteet suojaavat tehotonta toimintaa.

Myös lähes kaikki Venäjän talouteen ja investointeihin kohdistuneet kasvututkimukset viittaavat voimakkaaseen investointitarpeeseen, jos elintaso halutaan nostaa nopeasti. Tutkimuksissa on päädytty lähinnä siihen, että Venäjän investointiasteen säilyminen nykyisellään tuottaisi vain 2-3 %:n BKT:n kasvun, kun taas 7 tai 5-6 %:n kasvu edellyttäisi investointiasteen nousua 25-35 %:in BKT:sta tai investointien kasvua selvästi yli 15 %:n vuosivauhdilla (Komulainen et al. 2003; Kaitila 2003; IMF 2002; Goldman Sachs 2003; World Bank 2002). Tutkimuksia, joiden mukaan huomattava osa tuotantopääomasta Venäjällä on käyttökelpoista ja nopea talouskasvu saavutettavissa ilman suuria investointeja, on harvassa (McKinsey 1999; Palmeda & Lewis 2001). Virallisia odotuksia leimaa varovaisuus, sillä tuorein hallituksessa käsitelty Venäjän talousministeriön ennuste ennakoii investointien kasvavan 8-10 % vuodessa vuosina 2005-2007 ja investointiasteen nousevan vajaaseen 22 %:in vuonna 2007 (Ministerstvo ekonomiki 2004b).

Pääoman puutteen merkittäväksi paikkaajaksi ja talouden monipuolistajaksi Venäjän taloudesta vastaavat viranomaiset eivät ole enää muutama vuoteen hahmotelleet julkisia investointeja, mikä juontunee neuvostoajan investointikokemuksista ja valtion budjetin tasapainotustarpeeseen kohdistuneesta huomiosta vuoden 1998 valtion rahoituskriisin jälkeen. Julkisten investointien osuus kaikista kiinteistä investoinneista (16%) ei ole enää sen korkeampi kuin Suomessakaan. Myöskään teollisuuspolitiikkaa ei hahmotella Venäjän keskeisten vi-

ranomaisten piirissä aiemmassa määrin vaan tunnustetaan jopa eksplisiittisesti se perusriski, että teollisuuspolitiikassa ensisijaisiksi arvioidut alat voivat epäonnistua. Kovan haasteen Venäjän julkisille menoille voi tarjota jo se, että yksityisten investointien houkuttelu vaatii tietyn määrän julkisia investointeja, jos esim. halutaan pitää julkisen vallan hoidossa oleva mutta yritysten tarvitsema fyysinen infrastruktuuri (esimerkiksi tiet ja vesihuolto) riittävässä kunnossa. Muutoin yritykset joutuvat luonnollisesti ottamaan näitä infrastruktuuri-investointeja kustannettavakseen jo niiden investointivaiheessa eivätkä vain tavanomaiseen tapaan infrastruktuurin käyttäjinä, jotka maksavat veronsa ja infrastruktuurin käyttömaksunsa.

Yksityisten investointipäätösten taustat voidaan yleensä tiivistää markkinamahdollisuuksiin ja kustannusetiin. Venäjän matala investointiaste kuvastaa sitä, että vallitsevaan kysyntään eli markkinoihin nähden Venäjällä on tavallista enemmän investointien esteitä ja vastaavasti enemmän alttiutta tyydyttää kysyntää tuonnilla. Kustannukset Venäjällä voivat puolestaan näyttää pieniltä, kun palkat ovat matalia, työllistämisen verotus ei ole erityisen ankaraa, energia on halpaa eikä yritysten voittovero ole kovin korkea (24 %). Investointien ja ylipäänsä yritysten toiminnan kustannuksia voivat kuitenkin merkittävästi lisätä erinäiset puutteet maan talousjärjestelmän lukuisissa piirteissä tai esimerkiksi inhimillisen pääoman laadussa (josta kirjoitetaan toisaalla tässä lehdessä). Nämä aiheuttavat helposti – osin investointien vähäisyyden kautta – matalaa tuottavuutta.<sup>10</sup>

Myös talouden kasvututkimukset sisällyttävät tarkasteluihinsa pääoman/investoinnit eräänä talouskasvua selittävänä tekijänä yleensä sillä ajatuksella, että investoinnit heijastavat etenkin maan talousjärjestelmässä, talouden vakaudessa sekä poliittisessa järjestelmässä vallitsevaa tilaa tai niissä tapahtuneita muutoksia sekä toisinaan myös monia muita tekijöitä kuten inhimillisen pääoman laatua (mm. ihmisten koulutusta ja terveydentilaa), teknologiaa, kulttuuria ja vauraiden maiden läheisyyttä (ks. esimerkiksi IMF 2002; World Bank 2002; Kaitila 2003; Komulainen et al. 2003; Sutela 2003).

Lisäksi em. perinteisessä työvoima-pääoma-tuottavuus -kehikossa tuottavuuden ajatellaan edustavan kaikkea sitä, mitä työvoiman ja pääoman määrät eivät selitä kasvusta, ja näin ollen myös osaltaan heijastavan samoja kasvutekijöitä kuin investointien.

Venäjällä vallitsevaksi tullut talousstrategia on niin ikään päätyneet siihen perusajatukseseen, että talouden kasvuun ja monipuolistumiseen tarvittavia yksityisiä investointeja ja tuottavuutta tukee merkittävästi liiketoimintaympäristön vakautuminen, selkeytyminen ja jopa avautuminen ainakin vähitellen, mitä varten tarvitaan – paitsi hyvää talouspolitiikkaa – ennen muuta uudistuksia talousjärjestelmässä (säännöissä, instituutioissa ja käytännöissä). Vastavoimana näille ajatuksille ovat enimmäkseen Venäjän alueilla ja paikkakunnilla mutta osin myös maan keskushallinnossa edelleen esiintyvät julkisen vallan käsitykset nykyisyyttä säilyttävästä vakaudesta ja niistä juontuvat pyrkimykset suojata olemassa olevien yritysten toimintaa kilpailulta. Suojalla halutaan esimerkiksi säilyttää työpaikkoja tai omia etuja ja toisinaan tukea yritysten investointeja, jotka kuitenkin kilpailulta suojassa tehtyinä voivat luoda tehotonta pääomaa.

## Talouspoliittisen pääoman hoito

Vakauttavan talouspolitiikan ja investointien keskeisiä yhteyksiä on se, että investoijien kannalta inflaatio ja korot eivät saisi olla kohtuuttoman korkeita ja vaihtelevia eikä valuuttakurssi saisi olla kohtuuttoman epävakaa tai yliarvostettu. Presidentti Jeltsinin 8-vuotisella kaudella Venäjä kävi läpi talouspoliittista oppimista, joka vuodesta 1995 oli tuottamassa talouteen merkittävää inflaation hidastumista. Toisaalta Venäjän sisä- ja ulkopoliittikka alkoi valtion budjetin hoidossa painaa alleen makrotalouden oppeja, jotka astuivat esiin vasta vuoden 1998 valtion rahoituskriisin ja siitä aiheutuneen valuutta- ja pankkikriisin myötä. Sen jälkeen inflaatio on vaimentunut merkittävästi (kuva 4), alle usein investointien kannalta merkityksellisenä pidetyn noin 20 % vuosivauhdin, ja oli viime vuonna kuluttajahintojen osalta 12 % ja teollisuuden tuottajahin-

tojen osalta vähän nopeampaa. Samalla korot ovat alentuneet, ja pankkien yrityksille myöntämien ruplamääräistenkin luottojen keskikorko on ollut inflaation tasolla, mikä tosin heijastelee ennemminkin talouden runsasta likviditeettiä ja viranomaisten vaikutusta osassa pankkitoimintaa kuin yritysrisikien pienuutta. Epävarmuus tulevaisuudesta ja Venäjän yrityssektorin riskit näkyvät mm. siinä, että pankkien yrityksille myöntämistä ruplaluotoista yli 70 % on edelleen korkeintaan yhden vuoden pituisia ja valuuttaluotoissakin osuus on yli 40 %.

Venäjällä inflaation alasajon keskeinen kulmakivi on ollut valtion budjetin saaminen tasapainoon ja neljän viime vuoden ajan ylijäämäiseksi. Tätä ovat suuresti auttaneet energian maailmanmarkkinahinnan nousu ja pysyminen korkealla yli neljän vuoden ajan, Venäjän öljyntuotannon ja -viennin lisääntyminen sekä tuonnin nopea kasvu. Ne ovat kasvattaneet valtion tuloja vientituloista, voittoveroista, arvonlisäverosta, valmisteveroista, luonnonvarojen käyttömaksuista ja tuontituloista. Myös veronkeruu on parantunut jo Jeltsinin kauden lopulla. Valtion budjetin ylijäämä kertoo tietenkin siitä, että valtion menot on pidetty puitteissaan. Venäjä on valtiontalouden hoidossa päässyt siihen politiikkavaiheeseen, että osa öljytulojen verotuksesta on alettu ohjata vakautusrahastoon inflaation hillitsemiseksi eikä mitoitettu menoja korkean öljynhinnan tuomien tulojen varaan.

Investointien kannalta isoa inflaation kiihtymisriskiä ei Venäjällä ole näköpiirissä. Pienempää epävarmuutta aiheuttaa se, että koko talouden tapaan myös valtion budjetti on altis maailmanmarkkinahintojen muutoksille, kun merkittävä osa budjettituloista kertyy öljy-, kaasu- ja metallisektoreilta. Öljynhinnan laskua tuskin kukaan odottaa näinä aikoina, joskin Kiinan talouskasvun kriisiytyminen voisi hillitä öljyn kysynnän kasvua ja laskea nykyisiä korkeita hintoja. Se ei sopisi kovin hyvin Venäjällä meneillään olevaan verotuksen keventämiseen, jos kevennykset kaventavat budjettitalouden liikkumavaraa. Tätä näkymää vasten samoin kuin valtionhallinnon tehostamiseksi budjettimenoja pyritään vähentämään, mikä ei ole missään helppo tehtävä, vaikka asiaa voidaankin Venäjällä perus-

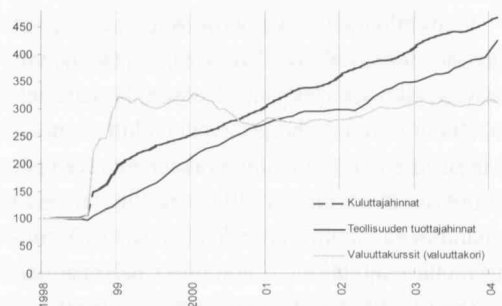
tella mm. siten, että maan tulotasoon nähden Venäjän julkisen sektorin menot ja tulot ovat edelleen mittavat, lähes 37% BKT:sta.

Inflaatioalttius Venäjän taloudessa tulee tällä hetkellä siitä, että talous ja erityisesti rahatalous on melko pieni verrattuna ulkomaansektorin ylijäämiin. Samalla keskuspankin rahapolitiikan mahdollisuudet sitoa inflaatiota ylläpitävää talouden likviditeettiä ovat kovin rajalliset. Siten vaihtotaseen ylijäämä ja sen kasvu esimerkiksi energian maailmanmarkkinahinnan nousun johdosta tai muu pääoman sisäänvirtauksen kasvu (tai pääoman ulosvirtauksen väheneminen) lisää helposti kotimaista likviditeettiä, mikä vaikeuttaa inflaation alentamista. Rahapolitiikan rajallisuus Venäjällä lisää entisestään valtion budjettitalouden merkitystä inflaation hillinnässä.

Lisäksi viranomaisten suoraan tai epäsuoraan säätelemiä – ennen muuta kaasun, sähkön ja öljyn – hintoja korotetaan jossain määrin muuta inflaatiota nopeammin, koska energian tuhlausta halutaan vähentää ja parantaa energiasektorin investointiedellytyksiä. Toisaalta selkeiden ja riittävän pitkien hinnankorotuspäätösten puuttuminen merkitsee tuloepävarmuutta energiasektorin investointeja harkitseville ja kustannusepävarmuutta energiantensiivisten alojen investointeja miettiville.

Ruplan kurssi on parantuneen talouspolitiikan tuloksena aiempaan verrattuna huomattavan vakaa ja ennakoitava (kuva 4). Myös ruplan kurssiin koh-

Kuva 4. Inflaatio ja valuuttakurssit\*) Venäjällä, %-muutos edellisen vuoden samasta kuukaudesta



\*) Kauppapainotettu valuuttakori, jossa Venäjän tärkeimpien kauppakumppanimaiden valuutat  
Lähde: Goskomstat 2004c; IMF 2003 & 2004; Bank Russia 2004

distuu kuitenkin joko vahvistumis- tai heikentymispaineita ulkomaantalouden ylijäämän muutoksista (jotka siis aiheutuvat etupäässä öljyn maailmanmarkkinahinnan muutoksista ja pääoman liikkeiden vaihteluista Venäjän ja ulkomaiden välillä). Keskuspankki joutuu suurten vaihtotaseyli jäämien tai pääoman sisäänvirtausten edessä valitsemaan, missä määrin se antaa niiden vahvistaa ruplan kurssia ja missä määrin se hillitsee kurssinousua ostamalla maan valuuttamarkkinoilta valuuttaa ja samalla lisää kotimaista likviditeettiä ja inflaatiopainetta. Valinta on hankala, koska inflaatio ja valuuttakurssi vaikuttavat kotimaisen tuotannon ja investointien hintakilpailukykyyn. Venäjällä kilpailijamaita nopeampi inflaatio ja tätä inflaatioeroa vähäisempi ruplan heikkeneminen (tai vakaus tai jopa vahvistuminen) heikentävät ennen muuta tuonnin kanssa kilpailevan tuotannon asemaa. Sen sijaan Venäjän vientituotantoa tämä hintakilpailukyvyyn pulma näyttää toistaiseksi koskevan paljon vähemmän, sillä venäläisen vientiteollisuuden menestymisestä ei sen heikon muun kilpailukyvyyn takia ole toistaiseksi paljon näyttöä millään ruplan kurssitasolla – ei edes vuoden 1998 kriisiä seuranneelta ajalta, jolloin romahtanut rupla ja romahdusta paljon pienempi hintojen nousu Venäjällä antoi ison hintakilpailuedun venäläisille yrityksille.

## Venäjän systeemipääomassa on rakentamista

Venäjällä talousjärjestelmää on muunnettu merkittävästi neuvostoajan suunnitelmataloudesta markkinataloudeksi. Presidentti Jeltsinin kaudella talouden järjestelmämuutos painottui toimintojen vapauttamiseen. Heti Neuvostoliiton hajottua vapautettiin elinkeinotoimintaa ja omistusoikeuksia sekä tavaroiden, palvelujen, pääoman ja ihmisten liikkumista kotimaassa ja kotimaan ja ulkomaiden välillä, samoin kuin useimmat hinnat, korot ja valuuttakurssi. Yrityksiä yksityistettiin nopeaan tahtiin. Vuoden 1998 talouskriisi johti uudistuksissa joihinkin taka-askeliin mm. ulkomaansektorilla ja energian kotimaisten hintojen osalta. Jeltsinin toisella toimikaudella osa talouden sääntelyn purkamisesta sekä

erityisesti talouden instituutioiden uudistaminen ja rakentaminen venyi ja periytyi presidentti Putinin aikaan.

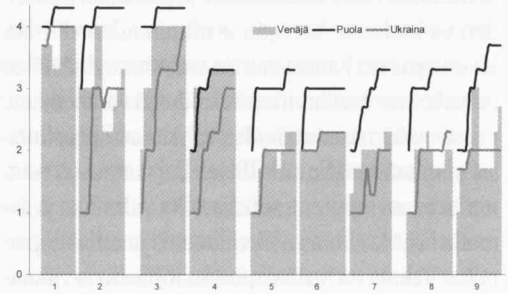
Putinin ensimmäinen toimikausi on edistänyt kohtalaisesti talousuudistuksia, joista lähes kaikilla tavalla tai toisella voivat tukea investointeja. Maanomistusta on vapautettu, kuten myös osia ulkomaankaupasta sekä pääoman liikkuttua Venäjän ja ulkomaiden välillä (jotka tosin todellisuudessa ovat osaksi jo ottaneet vapautensa riippumatta virallisista rajoituksista). Uudistustyö on viimeisen neljän vuoden aikana kuitenkin keskittynyt talouden instituutioiden ja pelisääntöjen uudistamiseen, jonka kohteina ovat olleet verotus (niin yritysten ja yksityishenkilöiden välitön verotus kuin välillinen verotus), eräät yrityksiin kohdistuvat viranomaismenettelyt (mm. niiden yksinkertaistaminen ja niihin liittyvän mielivallan rajoittaminen), konkurssisäännöstö, työelämän säännöt, rahanpesun estäminen, julkisen sektorin eräät osat kuten tulli sekä eläkejärjestelmä. Tuoreempia käynnissä tai vireillä olevien järjestelmä uudistuksen osia ovat pankkisektori, kirjanpito, eräät Venäjällä luonnollisiksi monopoleiksi kutsutut sektorit (sähkösektori ja rautatiet, mutta toistaiseksi varsin vähäisessä määrin kaasusektori), sähkö- ja kaasusektorin uudistuksiin hintojen kautta keskeisesti kytkeytyvä asuminen, metsät, tuomioistuimet sekä koko valtionhallinto. Monet näistä uudistusprosesseista voivat kestää kauan, samoin kuin Venäjän eri osissa jo aiemmin alullepannun kilpailupolitiikan vahvistuminen varteenotettavaksi talouden avoimuuden tukijalaksi.

Talousjärjestelmä uudistusten yksi perusasia on lakien ja säädösten aikaansaaminen. Se voi olla suhteellisen nopeaa ja helppoa, jos tehtävänä on lähinnä omaksua muissa maissa hyväksi havaittuja säännöksiä, tai vaikeaa ja aikaa vievää, jos uudistuksiin liittyy sosiaalista, poliittista ja taloudellista herkkyyttä ja eturistiriitoja. Toinen asia on lakien ja säädösten toimeenpano, joka Venäjällä on mm. viimeisen runsaan vuosikymmenen kokemusten valossa epävarmempaa ja vaikeammin ennakoitavaa kuin mihin on totuttu esimerkiksi Länsi-Euroopassa (sama ei koske monia osia Euroopan ulkopuolista maailmaa). Venäjällä etenkin toimeenpa-

non mutta myös säännösten epäyhtenäisyyttä on lisännyt se, että yritysten kanssa lähinnä kosketuksissa olevilla toimeenpanoviranomaisilla, ennen muuta alue- ja paikallisviranomaisilla, on ollut runsaasti valtaa. Putinin yksi merkittävä ensimmäisen toimikautensa alussa korostama tavoite onkin saada Venäjää viedyksi kohti yhtenäisemmin pelisäännöin toimivaa taloutta.

Järjestelmäuudistusten edistymisen arviointi vaatii luonnollisesti säännöstiedon lisäksi arvioita käytännön toimeenpanosta. Eräissä selvityksissä ja kartoituksissa, joissa tällaista tietämystä ja kokemusta kootaan systemaattisesti yrityksiltä ja muilta asiantuntijoilta, Venäjän viranomaisten toiminnan on todettu kohentuneen yritysten kannalta jonkin verran viime vuosina (esim. CEFIR 2003). Toisaalta Venäjä sijoittuu edelleen heikosti maiden välisissä, usein numeerisiksi muokatuissa talousjärjestelmän toimivuusvertailuissa. Esimerkiksi siirtymätalouksien talousuudistuksia projektirahoituksen ja yritysosakkuuksien avulla edistämään perustetun hallitustenvälisen Euroopan jälleenrakennus- ja kehityspankin (EBRD) arviot kertovat Venäjän talousuudistusten edistyneen lähes kaikkien tarkasteltujen lohkojen osalta esimerkiksi Puolaa melko selvästi heikommin mutta enimmäkseen Ukrainaa vähän paremmin (kuva 5). Osa kartoituksista, joissa monesti yhdistetään tosiasiatietoa ja erilaisten asiantuntijoiden arvioita, ulottuu talousjärjestelmän toimivuuden lisäksi talouspolitiikkaan, poliittiseen järjestelmään, teknologiaan, terveyteen jne. ja pyrkii tuottamaan maiden välisiä kilpailukykyvertailuja (ks. esim. World Economic Forum 2003 tai IMD 2003). Myös niissä Venäjä sijoittuu heikosti, joskin kokonaistuloksen pitäisi olla kohtalaisen hyvin luettavissa myös esimerkiksi BKT-vertailuista (kilpailukykykartoitusten tuottama tieto on parhaimmillaan kuvatessaan kilpailukykyyn osatekijöiden vahvuuksia ja heikkouksia, kun taas niiden tuottamat arviot maan kokonaiskilpailukykyvyydestä voivat olla merkitykseltään hankalia hahmottaa, esimerkiksi Suomen tapauksessa, jossa kilpailukyky on useammassa kartoituksissa maailman huippua mutta BKT asukasta kohden selvästi maailman huippuja matalampi).

Kuva 5. Talouden järjestelmäuudistuksen edistyneisyys Venäjällä, Puolassa ja Ukrainassa 1992-2003 (4+ edustaa teollistuneen markkinatalousmaan tasoa)



- 1 Hintojen vapauttaminen (1994-2003)
- 2 Ulkomaankaupan ja valuuttaliikkeiden vapauttaminen
- 3 Pienten yritysten yksityistäminen
- 4 Suurten yritysten yksityistäminen
- 5 Yritysten uudistaminen
- 6 Kilpailupolitiikka
- 7 Infrastruktuuriuudistus (liikenne, televiestintä, sähkö, vesihuolto)
- 8 Pankkiuudistus
- 9 Muu rahoitussektorin uudistus

Lähde: EBRD 2002 & 2003

Talouden kasvututkimusten ajatukset siitä, että sekä investoinnit että tuottavuus heijastavat osin samoja talouskasvun tekijöitä, mm. talousjärjestelmää ja talouspolitiikkaa, on saanut aikaan sen, että useissa tutkimuksissa on viime vuosina sijoitettu näitä investointeihin ja tuottavuuteen vaikuttavia tekijöitä suoraan kasvuyhtälöiden selittäviin tekijöihin investointien rinnalle tai niiden sijasta (ks. esim. Sutela 2003 ja Staehr 2003). Toinen asiaan vaikuttanut seikka on talousjärjestelmää ja talouspolitiikkaa koskevien kysymysten esiinnousu juuri pyrittäessä ennustamaan talouskasvua siirtymätalouksissa. Tutkimukset ovat päätyneet siihen odotettuun johtopäätökseen, että talousuudistukset edistävät talouskasvua (joskin syy-seuraussuhteet voivat osin olla myös toisensuuntaisia). Venäjän kannalta tärkeää olisi, että Putinin toisella kaudella talousjärjestelmää saataisiin uudistettua niin paljon, että talouden toimivuuden paranemisesta syntyisi tähänastista selvempi kasvutekijä sen vastapainoksi, että työvoiman määrä Venäjällä alkaa laskea (jöl-

lei asia korjaannu maahanmuutolla) ja energian-  
tuotannon kasvu hidastua.

Kasvututkimukset ja kilpailukykykartoitukset eivät yleensä ota kantaa siihen, onko jonkin talousjärjestelmän hyvä vai heikko toimivuus maailmassa tavanomaista tai normaalia. Esimerkiksi korruption laajuuden ei voida sanoa tekevän maata sen enempiä normaaliksi kuin epänormaaliksi, kun korruptio on monessa maassa paikallisen toimintakulttuurin tavanomainen osa, joka ei välttämättä vähene ajan myötä. Oleellista tässä yhteydessä on se, että talousjärjestelmän tietyt toimintatavat edistävät talouskasvua kun taas toisenlaiset toimintatavat haittaavat talouskasvua ja aikaansaavat siten elintasotappiota.

## Viitteet

- 1 Venäjän BKT oli nimellisellä valuuttakurssilla laskettuna vuonna 2003 vajaat 400 miljardia euroa eli 2,5 kertaa Suomen BKT:n kokoinen. BKT asukasta kohden oli keskimäärin 2700 euroa, jos tilastoimatta jääväksi osuudeksi Venäjän BKT:sta oletetaan 20-25% eli saman verran kuin maan tilastokeskus lisää tilastoimattona osuutena virallisiin tilastoihin. Elintaso kuvaava ostovoimakorjattu BKT asukasta kohden, jossa on pyritty ottamaan huomioon maiden väliset hintaerot, oli harvojen olemassa olevien laskelmien mukaan Venäjällä lähes 8000 euroa vuonna 2002 eli noin 30% laajentumistaan edeltäneen EU:n 15 jäsenmaan keskiarvosta, jolle Suomi sijoittuu, ja 40-45% EU:n pienituloisimpien maiden tasosta (World Bank 2003). Jos tilastoimaton osuus BKT:sta olisi jopa 40%, kuten mm. Venäjän sisäministeriö on arvioinut, Venäjän nimellinen BKT olisi vuonna 2003 ollut 3,5 kertaa Suomen BKT:n kokoinen ja BKT asukasta kohden 3500 euroa sekä ostovoimakorjattu BKT asukasta kohden vuonna 2002 noin 10000 euroa eli 40% em. EU-maiden keskiarvosta ja 55-60% ko. EU:n pienituloisimpien maiden tasosta.
- 2 Jos ei oleteta, että Putin tarkoittaisi BKT:n määrän kasvun sijasta BKT:n arvon kasvua jossakin ulkomaanvaluutassa mitattuna, jolloin lopputulokseen vaikuttaisivat myös Venäjän inflaatio ja ruplan kurssimuutos.

Putinin julkituomien elintaso- ja talouskasvutavoitteiden kannalta myös Venäjän yhteiskunnan laajempi uudistuminen on tarpeen. Esimerkiksi vallanjaon puutteet ja epäselvyydet voivat haitata talouskehitystä, jos vaikkapa omistusoikeuksien suoja tai kilpailua heikentääkseen toimeenpanovalta pystyy vaikuttamaan lainsäädäntö- ja tuomiovaltaan tai yritykset pystyvät samanlaisissa tarkoituksissa vaikuttamaan lainsäädäntö-, toimeenpano- tai tuomiovaltaan. Varsinkin tällaisissa oloissa julkisen poliittisen keskustelun karttaminen ja keskeisten tiedotusvälineiden roolin rajoittuneisuus voivat helposti jättää pimentoon talousjärjestelmän epäkohtia ja näin olla elintasotappiota tuottavia systeemipääoman puutteita.

- 3 Venäjän talouden neuvostoajan jälkeinen 13 vuoden kehityshistoria ei anna tukevaa perustaa tulevan talouskasvun hahmottamiselle. Mainitsemisen arvoista on tietysti ollut Venäjän talouden supistuminen 1990-luvulla, kun markkinavoimille altistettiin neuvostoajan "talouden" monin osin elinkelvottomia rakenteita, jotka oli luotu erilaisin perustein. Tuotannon luisu oli vuonna 1997 vaihtumassa kovasti kaituiksi nousuksi, mutta nousun katkaisi vuonna 1998 valtion budjettitalouden heikkoudesta aiheutunut valtion rahoituskriisi. "Tilapäiset" tekijät näkyivät siten, että talous kääntyi kriisiä seuranneen notkahduksen jälkeen pian nopeaan nousuun, mutta kasvu alkoi taas pian hidastua. Näitä tilapäisiä tekijöitä olivat etenkin ruplan raju devalvoituminen (talvella 1998-1999), Venäjän energian tuotantoon ja vientiin painottunutta taloutta hyödyttänyt energian maailmanmarkkinahintojen huima nousu (1999-2000), kotimaisen tuotannon tukeminen aiempaa matalampina pidetyillä kotimaisilla energiainhinnoilla ja satojen roima elpyminen (1999-2001). Toisaalta talouden kasvuvauhti on parantunut lähes jatkuvasti vuoden 2002 alusta. Kasvu voimistui viime vuonna yli 7 %:in, joskin viime vuoden kasvusta parin prosenttiyksikön on laskeskeltu johtuneen energian ja metallien maailmanmarkkinahintojen noususta.



4 Venäjän tilastojen mukaan öljyn, maakaasun ja hiilen tuotannon osuus BKT:sta oli 6-9% vuosina 1999-2001, vaikka tuotetun BKT:n arvoon vaikuttavien tuotosten hintoja on Venäjän polttoainesektorilla pidetty kotimaan toimitusten osalta matalina joko viranomaisten hintapäätöksillä (maakaasu) tai epäsuorasti vientikuljetusten keskitetyllä säätelyllä (öljy). Perusmetallituotannon osuus BKT:sta on 5-6%, ja energian kuljetuspalvelujen osuudeksi koko Venäjän BKT:sta on arvioitu noin 9 % (IMF 2002). Yhdessä mainitut kolme sektoria aikaansaisivat siis lähes 25% Venäjän BKT:sta. Lisäksi Venäjällä on esitetty tietoja suuremmista energiasektorin BKT-osuuksista, ja hiljattain on tehty laskelmia siitä, että öljyn ja kaasun tuotanto- ja kauppasektorin välisistä yritys- ja siirtohintajärjestelyistä johtuen näiden kahden hyödykkeen tuotannon osuus BKT:sta on tilastoissa todellista pienempi ja oikea osuus jopa 20-25% (World Bank 2004a ja 2004b). Siten öljyn, kaasun ja metallien tuotannon ja kuljetusten osuus Venäjän BKT:sta olisikin 35-40%.

5 Venäjän talousministeriön maaliskuun ennusteen mukaan BKT kasvaa vuosina 2005-2007 noin 6% vuodessa, jos venäläisen Urals-öljyalaadun vientihinta laskee 26 dollariin vuosiksi 2005-2006 ja 24 dollariin vuodeksi 2007 ja vajaat 5% vuodessa, jos hinta laskee ko. vuosiksi 20 dollariin tynnyriltä (Pravitelstvo 2004). Suomen Pankin ennusteessa Venäjän talouden vuosikasvu on edellistä öljynhintaoletusta pari dollaria korkeammalla oletuksella noin 4% vuosina 2005-06 (Suomen Pankki 2004).

6 Tällä vuosikymmenellä 1,5-2,3% vuodessa ja ensi vuosikymmenellä 0,6-1,1% vuodessa.

7 Kiinteisiin investointeihin käytetyt menot ja kiinteän pääoman muodostus olivat Venäjällä viime vuosien investointikasvun jälkeen 65-70

miljardia euroa vuonna 2003 ja viimeisen kymmenen vuoden ajalta 500-550 miljardia euroa eli kummallakin ajanjaksolla nimellisellä valuuttakurssilla laskettuna noin 2,5 kertaa sen verran kuin Suomessa. Jos vertailussa kotimaisten investointipäätösten hintaero on samaa suuruusluokkaa kuin koko BKT:n arvioitu hintaero, investointien määrä Venäjällä on 7-10 -kertainen Suomeen verrattuna mutta asukasta kohden Suomessa 3-4 kertaa niin suuri kuin Venäjällä.

8 Investoinneista öljyn ja kaasun tuotannon osuus on Venäjällä noin 15%, niiden putkikuljetusten osuus 6-7%, sähköntuotannon osuus 4% ja perusmetalliteollisuuden osuus 4-5%. Yhdessä nämä Venäjän taloutta hallitsevat perusalat aikaansaavat siis 30% investoinneista, ja kaikki muut teollisuuden alat yhteensä runsaat 10%.

9 Venäjän teollisuuden tuotantopääomasta vain 12-13% on 10 vuoden ikäistä tai sitä nuorempaa ja 45% yli 20 vuotta vanhaa. Kapasiteetin käyttöaste teollisuudessa on vuoden 1998 kriisin jälkeen noussut ja oli keskimäärin noin 50% vuonna 2003.

10 Venäjällä tuotantohenkilöstön tilastoidut kuukausipalkat valmistavassa teollisuudessa olivat keskimäärin 180-200 euroa vuoden 2003 loppupuolella, tai 220-300 euroa, jos palkoista oletetaan maksettavan 25-50% verotuksen ja tilastojen ulkopuolella. Virossa vastaava tilastoitu kuukausipalkka oli yli 400 euroa ja Puolassa vajaat 500 euroa. Valmistavan teollisuuden tuottavuus työntekijää kohden on puolestaan Virossa ja Puolassa huomattavasti parempi kuin Venäjällä (yli kaksinkertainen, jos vertailussa käytetään nimellisellä valuuttakurssilla muunnettua valmistavan teollisuuden tuotamaa lisäarvoa).

## Lähteet

Bank Rossii (2004), *Osnovnyje proizvodnyje pokazateli dinamiki obmennogo kursa rublja v janvare-marte 2004 goda*, 5.4.  
[http://www.cbr.ru/statistics/credit\\_statistics/print.asp?file=ex\\_rate\\_ind\\_04.htm](http://www.cbr.ru/statistics/credit_statistics/print.asp?file=ex_rate_ind_04.htm)

CEFIR (2003), *Monitoring of Administrative Barriers to Small Business Development in Russia. Round 3*. Moscow: Center for Economic and Financial Research.

Consensus Economics (2004), *Eastern Europe Consensus Forecasts*. March 15. London: Consen-

sus Economics Inc.

EBRD (2002) & (2003), *Transition Report 2002. Transition Report 2003*. London: European Bank for Reconstruction and Development.

Goldman Sachs (2003), *Dreaming with BRICs: the Path to 2050*. Global Economics Paper 99.

Goskomstat (2003), *Rossiiski statističeski ežegodnik 2003*. Moskva: Gosudarstvennyi komitet Rossiiskoi Federatsii po statistike.

Goskomstat (2004a), *Dinamika realnogo objoma proizvodjonnogo VVP*.

- <http://www.gks.ru/scripts/free/1c.exe?XXXX19F.2.1/000040R>
- Goskomstat (2004b), *Sotsialno-ekonomičeskoje položenie Rossii v 2003 g.* Moskva: Gosudarstvennyi komitet Rossiiskoi Federatsii po statistike.
- Goskomstat (2004c), *Ob indeksie potrebitelskikh tsen v marte 2004 goda*, 5.4.  
<http://www.gks.ru/scripts/free/1c.exe?XXXX03F.2.2.1/030410R>
- IMD (2003), *World Competitiveness Yearbook 2003*. Lausanne: IMD.
- IMF (2002), *Russian Federation: 2001 Article IV Consultation and Post-Program Monitoring Discussions – Staff Report*. IMF Country Report 02/74. Washington, D.C.: International Monetary Fund.
- IMF (2003) & (2004), *International Financial Statistics, Yearbook 2003 and April 2004*. Washington, D.C.: International Monetary Fund.
- Kaitila, Ville (2003), *An Assessment of Russia's Growth Prospects in 2003-2010*. Discussion Papers 869. Helsinki: ETLA.
- Komulainen, Tuomas et al. (2003), *Russia: Growth Prospects and Policy Debates*. BOFIT Online 3. Helsinki: Bank of Finland, Institute for Economies in Transition.
- McKinsey Global Institute (1999), *Unlocking Economic Growth in Russia*. McKinsey & Company.
- Ministerstvo ekonomiki (2004a), *O tekuščei situatsii v ekonomike Rossiiskoi Federatsii v janvare-fevrale 2004 goda i otsenkah do kontsa I kvartala*, Mart.  
<http://www.economy.gov.ru/>
- Ministerstvo ekonomiki (2004b), *O stsenarnykh usloviyakh sotsialno-ekonomičeskogo razvitija Rossiiskoi Federatsii na 2005 god i na period do 2007 goda*, 25.3.  
<http://www.economy.gov.ru/merit/745.htm>
- Palmeda, Vincent; Lewis, Paul (2001), *Unlocking Economic Growth in Russia. – Russia's Uncertain Economic Future: A Compendium of Papers Submitted to the Joint Economic Committee, Congress of the United States*. Washington, D.C.: Congress of the United States, 47-80.
- Pravitelstvo (2003), *Energetičeskaja strategija Rossii na period do 2020 goda*. Rasporjaženije Pravitelstva Rossiiskoi Federatsii ot 29 avgusta 2003 g. No 1234-r. – *Sobranije zakonodatelstva Rossiiskoi Federatsii* No 36, 8767-8844.
- Pravitelstvo (2004), *Stsenarnyje uslovija sotsialno-ekonomičeskogo razvitija Rossiiskoi Federatsii na 2005 god i na period do 2007 goda i parametry prognoza tsen (tarifov) na produkciju (uslugi) subjektov jestestvennykh monopolii na 2005 god*, 25.3.  
[http://www.pravitelstvo.gov.ru/data/structdoc.html?he\\_id=102&do\\_id=1466](http://www.pravitelstvo.gov.ru/data/structdoc.html?he_id=102&do_id=1466)
- Rautava, Jouko (2002), *The Role of Oil Prices and the Real Exchange Rate in Russia's Economy*. BOFIT Discussion Papers 3. Helsinki: Bank of Finland, Institute for Economies in Transition.
- Staeher, Karsten (2003), *Reforms and Economic Growth in Transition Economies: Complementarity, Sequencing and Speed*. BOFIT Discussion Papers; No. 1 / 2003. Helsinki: Bank of Finland, Institute for Economies in Transition.
- Suomen Pankki (2004), *Talouden näkymät – Euro & talous 1/2004*, 1-62
- Sutela, Pekka (2003), *The Russian Market Economy*. Kikimora Publications B:31. Helsinki: Aleksanteri Institute.
- World Bank (2002), *Russian Economic Report, May 2002*. 3. World Bank Russia Office, Economics Unit.
- World Bank (2003), *World Development Report 2004: Making Services Work for Poor People*. Washington, D.C.: The World Bank.
- World Bank (2004a), *Russian Economic Report, February 2004*. 7. The World Bank, Russia Country Department, Economics Unit.
- World Bank (2004b), *From Transition to Development: A Country Economic Memorandum for the Russian Federation*. Report No. (draft). Poverty Reduction and Economic Management Unit, Europe and Central Asia Region.
- World Economic Forum (2003), *The Global Competitiveness Report 2002-2003*. New York-Oxford: Oxford University Press.
- World Economics (2003), *In Search of the Holy Grail, William Easterly on the Elusive Quest for Growth and Development: An Interview with Introduction by Brian Snowdon. – World Economics* 3, 51-92.